

Дешко Т. В.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНАЛІЗУ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

Подано аналіз найбільш поширених інструментів дослідження виборчих систем та запропоновано їх класифікацію.

Напівпряма демократія - норма для розвинутих демократичних країн. Те, яким чином здійснюється волевиявлення громадян держави, становить постійний популярний та науковий інтерес і є одним з традиційних об'єктів політичних досліджень.

За понад сто років історії загального виборчого права було напрацьовано велику кількість моделей його застосування та сформульовано закономірності, притаманні тим чи іншим моделям. Пожвавлення електоральних досліджень відбулося у середині минулого століття, коли до традиційних політологічних аспектів вивчення виборчих систем додалися такі виміри, як соціологічний, географічний, психологічний тощо. Нова хвиля зацікавленості виборами й їх наслідками була спричинена розпадом СРСР та політичними процесами, що відбувалися після цього у країнах, які до нього входили або перебували під його впливом. З'ясувалося, що електоральні закономірності, сформульовані на основі досвіду розвинутих демократій, не завжди спрацьовують у країнах із перехідною економікою. Отже, питання створення універсального інструментарію дослідження та аналізу виборчих систем набуло особливої актуальності.

Загалом методологія дослідження виборчих систем деякою мірою розроблена, і можна говорити про певні універсальні параметри, притаманні електоральним дослідженням. Здебільшого такі параметри стосуються засадничих характеристик виборчих систем, як-от: виборча формула, кількість мандатів на виборчий округ, електоральний поріг, структура бюлетеня. Всі ці параметри виборчої системи певним чином впливають на результати виборів, отож у даній роботі їх називатимемо «формульованими». Втім, поряд із ними існує й низка інструментів, що допомагають аналізувати саме результати виборів (у даній роботі їх названо «сумарними»); такі інструменти ще потребують суттєвого доопрацювання. Хоча у більшості зарубіжних досліджень вони є широко вживаними, науковці користуються різними формулами для їх визначення, роблячи непорівнянними результати своїх пошуків.

В Україні дослідження виборчих систем перебуває на початковій стадії, попри часті експерименти з різними моделями виборчих систем за часів незалежності. Один із небагатьох аналізів наслідків застосування в Україні різних виборчих систем було проведено у 2000 р. Володимиром Фесенком у роботі «Вплив виборчої системи на роль політичних партій у розвитку демократії в Україні» [2], але в ньому застосовано лише один із сумарних показників.

Отже, дана робота є спробою сформулювати універсальний перелік показників, які можна застосовувати при аналізі виборчих систем та найбільш уживаних правил оцінювання таких показників. Одним із завдань статті є ознайомлення українського читача з елементами такого аналізу, який практично відсутній в науковій політологічній літературі України.

Формульовані та сумарні показники як необхідні складові аналізу виборчих систем

Розглянемо найуживаніші показники, які зазвичай використовують при аналізі виборчих систем. За критерієм можливості впливу на результати виборів ми розподілимо їх на формульовані та сумарні. Формульованими показниками вважаємо такі, що можуть впливати на результат виборів: виборча формула, кількість мандатів на виборчий округ, електоральний поріг, структура бюлетеня. Сумарними ж вважаємо такі, що не впливають на результати виборів, а використовуються для аналізу й порівняння результатів голосування під час різних виборів. До них належать: ефективна кількість партій та ефективна кількість парламентських партій, електоральна мінливість, показники диспропорційності, залучуваності та заміщення.

Історично склалося так, що формульовані показники є набагато більш уживаними, ніж сумарні. Починаючи з середини XVIII ст. вивчення виборчих процесів концентрувалося навколо визначення моделі виборчої системи, яка б найбільш точно відображала волю виборців. Саме таку функцію вважали основ-

ною задачею виборчої системи представники «теорії голосування» Т. Хейр, Дж. Ст. Мілль. У першій половині ХХ ст. з'явився такий напрям, як «електоральне інженерування», який сконцентрував увагу саме на результатах, до яких призводить застосування тієї чи іншої виборчої системи (К. Хоаг, Г. Халлет, Ф. Херменс, Дж. Сарторі, М. Дюверже). Саме з цього часу посилюється дослідження наслідків застосування різних виборчих систем. Очевидно, що такі пошуки електоральної політології мали наслідком більшу розвиненість показників, які окреслюють особливості виборчої системи (формувальних показників) у порівнянні з показниками, які досліджують наслідки застосування тієї чи іншої системи (сумарні показники).

Розглянемо докладніше формувальні та сумарні показники.

Виборча формула (electoral formula)

Виборчу формулу визначимо як критерій, за яким визначається переможець або переможці виборів. Для парламентських виборів виборча формула — це правило, за яким обирають членів законодавчого органу, а голоси виборців перетворюються на місця в представницькому органі. Можна говорити про вузьке та широке визначення виборчої формули. Під вузьким розуміють лише технологію розподілу голосів виборців. Широке ж розуміння включає і технологію розподілу, і технологію визначення переможців. У широке визначення, таким чином, входить вузьке визначення виборчої формули, кількість мандатів на виборчий округ, електоральний поріг та структура бюлетеня.

У цій роботі ми використовуємо вузьке визначення виборчої формули і виділяємо такі типи виборчих формул, як мажоритарність та пропорційність.

Існують два підвиди мажоритарних формул - відносної та абсолютної більшості. Мажоритарна формула відносної більшості існує там, де перемогу на виборах отримує кандидат, що одержав відносну більшість голосів, тобто більше, ніж будь-який із суперників. Її ще називають системою «першого, що пройшов» (*first past the post*). Дана система часто використовується при виборах президента (Колумбія, Коста-Ріка, Домініканська Республіка, Ісландія, США, Венесуела), рідше — при виборах нижньої палати парламенту (Великобританія, Канада, США, деякі країни, що розвиваються: Багами, Індія, Ямайка).

Мажоритарна формула абсолютної більшості означає, що для перемоги кандидатам

необхідно набрати більше п'ятдесяти відсотків голосів виборців. Система має два види: голосування в два тури та з альтернативним голосом. Перший вид голосування зазвичай здійснюється по одномандатних округах. Якщо жоден із кандидатів не набирає в першому турі необхідної більшості голосів, то проводиться другий тур голосування.

Система голосування з альтернативним голосом проводиться там, де виборець має право фіксувати порядок своїх переваг між усіма виставленими в одномандатних округах кандидатами. Вона використовується, наприклад, для виборів членів палати представників у Австралії. Визначення переможця здійснюється через послідовне виключення з підрахунку кандидатів, що набрали найменше число голосів, і перерозподілу їхніх голосів серед тих кандидатів, що залишилися, і так до виявлення переможця [3, 14]. Подібна система використовується в Ірландії у випадку проведення додаткових виборів до парламенту і для виборів президента.

Пропорційна система є найпоширенішою при обранні членів парламентів. Вона передбачає вибори у багатомандатних округах. Суть системи полягає у більш-менш пропорційному розподілі місць відповідно до розподілу голосів.

Розподіл голосів за пропорційною системою може відбуватися або за квотами, або за дільниками. Може бути встановлено квоту (яка зазвичай обчислюється шляхом ділення загальної кількості голосів, поданих за кандидатів у певному окрузі, на кількість мандатів у цьому окрузі), яка буде відніматися від голосів, поданих за дану партію, кожного разу, коли партії надаватиметься мандат.

Іншим способом розподілу місць є призначення послідовності дільників. Кожного разу, коли партія отримує місце, загальну кількість поданих за неї голосів ділять на відповідний дільник. Найчастіше застосовується послідовність, за якої мандати надаються партіям з «найбільшими середніми» на кожному з кроків. Часто використовується процедура з виділенням найбільшого середнього за назвою «правило д'Хондта». Тут використовується послідовність дільників 1, 2, 3, 4...

Кількість мандатів на виборчий округ (district magnitude)

Деякі дослідники вважають, що «наступність пропорційності представництва дуже впливає обсяг округу — кількість мандатів на округ — сильніше, ніж виборча формула» [8, 124].

Система загальнонаціонального округу застосовується лише в маленьких країнах з невеликою кількістю депутатів парламенту (Ізраїль, Монако, Нідерланди, Парагвай). Такий єдиний загальнонаціональний округ застосовується і в Росії. Єдиний загальнонаціональний округ із закритими партійними списками, коли виборець не може впливати на розподіл мандатів усередині партійного списку, призводить до того, що партійна еліта, яка формує списки, повністю відривається від виборців, рядових членів партії, оскільки місце в парламенті їм гарантоване практично ще до виборів. В умовах несформованого суспільства застосування загальнонаціонального округу не сприяє росту числа і авторитету низових, регіональних партійних організацій, оскільки в цьому не буде великої зацікавленості ні партійних лідерів, ні місцевих партійних керівників. У такому випадку кількість голосів, поданих за той чи інший партійний список, залежить не стільки від низових партійних структур, скільки від авторитету лідера партії, з іменем якого асоціюватиметься список [1, 9].

За пропорційної виборчої формули що більша величина округу, то більш пропорційна система. За мажоритарної системи відношення зворотне.

Коли величина виборчого округу маленька, вона суттєво впливає на виборчу систему. Величина від 1 до 4 місць може сильно вплинути на результат виборів. Особливо за величини 1 та 3 місця можливо, що одна партія отримає більшість місць, не маючи більшості голосів. Ця більшість називається «створеною» на противагу «заробленій» більшості.

Коли пропорційна формула, така, як правило д'Хондта, застосовується в окрузі з двома мандатами, результат майже напевне буде значно відрізнятись від ідеальної пропорційності. Виняток має місце, коли змагаються тільки дві партії, та голоси майже порівну розподіляються між ними.

Величина округу в три мандати зазвичай ще занадто мала, щоб спричинити пропорційні наслідки. Залежно від характеру партійної системи такий розмір округу може привести як до домінування в представницькому органі однієї партії, так і до приблизно рівного представництва трьох партій, що отримали неоднакові частки голосів.

Коли величина округу переходить за 5, створена більшість зустрічається дедалі рідше. Для більшості багатопартійних систем наближення до пропорційності не відбуватиметься без великих округів— близько 10 місць та більше.

Р. Таагапера зафіксував результат впливу величини округу на розподіл місць за використання правила д'Хондта через порівняння результатів у кожному разі з ідеальною пропорційністю [8, 113]:

Кількість мандатів на округ	Голоси, подані за партію				Відхилення від пропорційності, %
	43 %	36 %	16 %	5 %	
1	1	0	0	0	57,0
2	1	1	0	0	21,0
3	2	1	0	0	23,7
4	2	2	0	0	21,0
5	2	2	1	0	8,0
6	3	2	1	0	7,7
7	3	3	1	0	6,9
8	4	3	1	0	8,5
9	4	4	1	0	9,8
10	5	4	1	0	11,0
11	5	4	2	0	5,1
15	7	6	2	0	7,7
20	9	7	3	1	2,0
25	11	9	4	1	1,0
30	13	11	5	1	2,7
40	17	15	6	2	1,5
50	22	18	8	2	1,0

Електоральний поріг (threshold)

У деяких виборчих системах існує ще одна змінна, яку слід брати до уваги. Йдеться про відсоток (або «поріг»), що визначає мінімальну частку голосів, яку повинна отримати партія чи кандидат, щоб одержати місце у виборному органі. «Поріг» може використовуватися в пропорційних системах для подолання поширеного «недоліку» пропорційності — високої імовірності розпорошення партій. Найбільш відомим прикладом електорального «порогу» є п'ятивідсотковий бар'єр Німеччині [8, 36–37]. Маленькі партії залишаються в певному сенсі незадоволеними цим, оскільки не отримують місць, не подолавши п'ятипроцентної позначки і не отримавши принаймні трьох місць у мажоритарних округах. Ізраїль з єдиним загальнодержавним округом на 120 місць також має «поріг», хоча його 1 відсоток — занадто незначна величина, щоб чинити суттєвий вплив. Чи не найбільшим із «порогів» є 17 відсотків, що було використано у Греції.

Одним із недоліків використання «порогу» є наявність точки «перегину». Чому партія, що здобула 5,1 відсотка, може отримувати мандати, а партія, що виборола 4,9 відсотка — не може? Наприклад, у Західній Німеччині в 1969 р. зміна в один процент позбавила 6 місць Вільних Демократів, дозволивши представництво неонацистів. Тож, можна відповісти, що «поріг» є не більш обмежуючим чинником, ніж величина округу, оскільки збільшення або зменшення на одне місце може повністю змінити розстановку сил по

даному округу. «Поріг» в округах з великою кількістю мандатів функціонально схожий на округ меншої величини без «порогу» або з нижчим «порогом».

Структура бюлетеня (ballot structure)

Д. Рає [8, 50] пропонує розрізняти категоричний та ординальний бюлетені:

- категоричний — виборець може голосувати лише за одного/одну з кандидатів/партій;
- ординальний — виборець може показати, що кандидат «Б» - це його перше уподобання, але якщо «Б» не буде обрано, він би віддав перевагу «С» перед «А».

За категоричного бюлетеня виборець може опинитися перед дилемою: якщо я голосуватиму за «Б», який начебто непопулярний, в результаті може статися, що «А» переможе, що є найгіршим для мене; але якщо я проголосую за більш популярного «С», я допоможу йому перемогти і зменшу шанси на перемогу «А» (що отримало назву «стратегічного», «вигнаноного», «натшесердного» голосування).

Ординальний бюлетень забезпечує більшу свободу вибору в певному списку. Інколи, як це відбувається в Бельгії, кандидатів розміщують у певній послідовності в бюлетені, а виборець повинен поставити, скажімо, «Х» навпроти прізвищ(а) кандидатів, які йому до вподоби. В Італії виборець повинен написати прізвище(а) кандидата(ів) його уподобання. В будь-якому разі правила голосування потім визначають, який відсоток голосів, поданих за кандидата, необхідний для того, щоб пересунути його на початок списку.

Отже, ординальний бюлетень визначає реальні уподобання виборців, тоді як категоричний бюлетень ширше застосовується, оскільки він є простішим. Разом із тим існують і проміжні варіанти:

- 1) системи, що дозволяють кумулятивне голосування: виборець може подати більш ніж один голос за конкретного кандидата;
- 2) виборці можуть мати право голосувати як за місцевого, так і за національного представника до одного і того самого законодавчого органу (Німеччина, Мексика, Гватемала та Ірландія);
- 3) голосування на підтримку: виборець подає рівно зважений голос всім кандидатам, окрім найменш бажаного (бажаних). Переможцем буде той, хто отримує найширшу підтримку;
- 4) «панашаж» (від фр. — «змішувати»): ця система дозволяє партійне голосування, як більшості систем із використанням списків, але водночас дає виборцю можливість подава-

ти голоси за встановлену кількість кандидатів з його округу, не зважаючи на їхню партійну приналежність, таким чином, змішуючи бажаних кандидатів однієї партії з кандидатами з іншої.

Тепер розглянемо сумарні показники, серед яких: ефективна кількість партій та ефективна кількість партій у парламенті; ступінь диспропорційності; електоральна мінливість та змішувальність; залучення.

Ефективна кількість партій (effective number of parties contesting the election)

Після його запровадження Лааксо та Таагерою у 1979 р. показник ефективної кількості партій поступово досяг широкого визнання. Цей показник є мірилом рівня концентрації політичного життя, при обчисленні якого більше значення надається великим партіям та оминаються дуже маленькі партії. Лійпхарт високо оцінює цей показник як найбільш універсальну міру обчислення кількості партій [6, 291-315].

У цій статті пропонується використовувати найбільш вживану формулу обчислення ефективної кількості партій, що взяли участь у виборах: $1/\sum v_i^2$ для всіх партій, що отримали місця, де v_i — частка голосів i -тої партії. Оскільки цей показник не враховує партії, що отримали невеликий відсоток голосів, він скоріше вимірює виборчі симпатії до певних партій, аніж просто кількість партій [4, 208].

Ефективна кількість партій у парламенті (effective number of parliamentary parties)

Більшість дослідників використовує формулу ефективної кількості партій, що отримують місця в парламенті: $1/Z_s^2$ для всіх партій, що отримують місця, де s_i — відсоток місць i -тої партії. Цей показник надає більш реалістичний варіант розподілу місць у парламенті, оскільки він більше враховує великі партії, ніж маленькі [4, 208].

Ступінь диспропорційності (disproportionality index)

Виборчі системи можна порівнювати за ступенем їх пропорційності чи диспропорційності, обчислюючи один або кілька показників співвідношення між часткою голосів, які отримали партії — учасниці виборів, та часткою місць представницького органу, яку вони отримали. Найпоширенішим показником є показник найменших квадратів Галлагера, запроваджений у 1991 р., який обчислюється наступним чином:

$$\sqrt{\frac{1}{2} \sum_i (v_i - s_i)^2},$$

де v_i — частка голосів, яку отримала i -та партія чи кандидат; s_i — частка місць у законодавчому органі, яку отримала i -та партія або кандидат; i може приймати значення від 0 до 100.0 означає ідеальну пропорційність, а 100 — що якимось чином кандидат (або партія), що не отримала жодного голосу, отримав місце [4, 209].

У пропорційних системах зазвичай показник диспропорційності складає менше 1. Непропорційні системи з низькими рівнями диспропорційності мають цей показник у межах від 1 до 6; системи з середнім рівнем диспропорційності — від 7 до 12; з високим — 13–20. Не існує верхнього показника диспропорційності, але він рідко перевищує 20–25.

Електоральна мінливість та заміщуваність (volatility and party replacement index)

Електоральна мінливість підраховується додаванням чистої зміни у відсотках голосів, отриманих або втрачених кожною партією від одних виборів до інших, що потім ділиться на два. Цей показник буває в індустріалізованих демократіях — 9,7, старих латиноамериканських демократіях — 20,5, південноєвропейських країнах — 15,7, нових латиноамериканських країнах — 30,0, пострадянських країнах — 35,3 [6, 71].

Розрізняють валову мінливість та чисту мінливість. Під валовою мінливістю розуміють тенденцію виборців не голосувати за одну й ту саму партію під час двох виборів підряд. Чиста ж мінливість відображає реальну втрату або набуття підтримки політичною партією.

Для розрахунку валової мінливості необхідні додаткові соціологічні дослідження уподобань виборців у останніх виборах, порівняно з їхніми перевагами в передостанніх виборах. Чиста мінливість розраховується з використанням офіційно опублікованих результатів виборів. У 1979 р. М. Педресен запропонував для розрахунку чистої мінливості наступну формулу: $K = \frac{1}{2} * \sum |\Delta p|$, де Δp — зміна у відсотку голосів, які отримала партія під час двох виборів підряд. Вона успішно використовувалася протягом майже 20 років, але останнім часом її неодноразово пропонували модифікувати або доповнити показник чистої мінливості ще одним показником.

Така ситуація пов'язана зі складністю обчислення чистої мінливості для країн Центрально-Східної Європи та нових незалежних держав. Проблема полягає в тому, що в краї-

нах цього регіону з нестабільною партійною системою партії виникають і зникають, не перейшовши межу двох виборів, що вносить суттєву неточність у показник мінливості, роблячи неможливим порівняння мінливості країн ЦСЄ з іншими країнами.

При дослідженні партійних систем, що піддаються великим змінам від одних виборів до інших, бажано відрізнити мінливість усереднені партійної системи від утворення нових партій. Це не тільки додасть концептуальної ясності мінливості, а й полегшить процес дослідження впливу інституційних чинників на результати виборів.

На жаль, існує багато труднощів у створенні двох незалежних величин: мінливості та заміщуваності (утворення нових партій). Відомо, що неможливо виміряти мінливість на індивідуальному рівні. Виборець, який голосує за партію «А» у виборах t , можливо, зовсім не змінив своїх партійних уподобань до виборів $t + 1$, але змушений голосувати за партію «В» (або «С», або будь-яку іншу партію), якщо партії «А» більше немає в бюлетені. В той самий час цілком можливо, що цей виборець таки змінив свої уподобання і проголосував за партію «В» незалежно від того, є партія «А» в бюлетені чи ні. Таким чином, неможливо виміряти справжній відсоток зміни в партійних уподобаннях без спеціально розроблених порівняльних досліджень (які в більшості випадків не існують на пострадянському просторі). Але можливо розробити приблизні дані щодо мінливості та партійної заміщуваності, розглядаючи тенденції в підтримці виборцями різних типів партій.

Мінливість серед існуючих партій можна розрахувати, досліджуючи зміну у підтримці виборцями партій або блоків, які беруть участь у двох виборах поспіль. Для цього ми вилучаємо всі партії, які не брали участі в обох виборах, і підсумовуємо різницю у голосах, яку отримали партії від одних виборів до інших. І якщо визначена таким чином мінливість є мірою змін у виборчих спадках наявних гравців політичного процесу, партійну заміщуваність можна розуміти як ступінь впровадження нових гравців у політичну систему. Його можна виміряти як відсоток електорату, який підтримав нові політичні формації, або суму часток голосів виборців, що їх отримали учасники виборів під час виборів $t + 1$, які не брали участі у виборах t [5, 4].

Залучення (inclusion)

Залученням ми називатимемо відсоток голосів виборців, який було враховано при фор-

муванні представницького органу. Існування такого показника пов'язане із реальною можливістю «втрата» голосу виборця, який голосував за кандидата чи партію, що в результаті не брали участі у розподілі парламентських місць. Цей показник дуже важливий, оскільки безпосередньо пов'язаний з явкою населення на вибори та виникненням абсентеїстських настроїв.

Отже, ми послідовно розглянули формувальні та сумарні показники, які автор пропонує як обов'язкові складові аналізу виборчих систем. Всі ці показники більшою чи меншою мірою та в різних комбінаціях і варіаціях використовуються для аналізу виборчих систем у світі, але очевидним є більший ступінь розробленості формувальних показників у порівнянні з сумарними. На жаль, в Україні досі відсутні дослідження, які б розглядали всі запропоновані показники.

У результаті проведеного аналізу можна зробити наступні висновки. При дослідженні виборчих систем важливим є усвідомлення їхньої дії як механізму впливу на політичну ситуацію. У такому разі очевидно стає необхідність аналізу як характеристик самої виборчої системи, що призводять до певних політичних наслідків, так і окремого аналізу політичної ситуації, яка утворюється в результаті дії цих чинників. У даній статті ці особливості охоплено шляхом розрізнення формувальних та сумарних показників аналізу виборчих систем. Під формувальними показниками запропоновано розуміти такі характеристики виборчої системи, які початково їм притаманні і визначально впливають на результати виборів. Серед них — виборча формула, кількість мандатів на виборчий округ, електоральний «поріг», структура бюлетеня. Сумарними ж показниками названо такі, за допомогою яких проводиться аналіз політичної ситуації, що

складається в результаті застосування певної виборчої системи. Це — ефективна кількість партій та кількість партій у парламенті, індекси електоральної мінливості та змішваності, ступінь диспропорційності та залучуваності.

Надзвичайно важливою видається уніфікація показників дослідження виборчих систем, причому як набору показників для дослідження, так і формулювань кожного окремого показника. Обов'язковим для аналізу бачиться застосування як формувальних, так і сумарних показників. Найуживанішими й такими, що їх автор пропонує як обов'язкові для аналізу, є такі показники: виборча формула, кількість мандатів на виборчий округ, електоральний «поріг», структура бюлетеня, ефективна кількість партій та кількість партій у парламенті, індекси електоральної мінливості та змішваності, ступінь диспропорційності та залучуваності. Всі ці показники використовуються для аналізу виборчих систем і наслідків їх застосування для розвинених демократій, а останнім часом і для дослідження електоральних процесів у пострадянських країнах Центрально-Східної Європи.

В Україні необхідним є детальне всебічне дослідження виборчих систем та наслідків їх застосування. За роки незалежності Україна використала дві моделі виборчих систем, але жодна з них не дістала належного аналізу й обговорення. Дебати з приводу застосування третьої моделі виборчої системи (пропорційності) не супроводжуються науковим аналізом, а радше переходять у площину суто ідеологічного протистояння і намагання протидіяти фальсифікаціям під час виборів. Все це є свідченням того, що Україні необхідно розширювати напрям аналізу виборчих систем та наслідків їхнього застосування, втому числі із використанням запропонованих у цій статті показників.

1. *Ткачук А.* Виборча система для України.— К., 1995.- 52 с
2. *Фесенко В.* Вплив виборчої системи на роль політичних партій у розвитку демократії в Україні // <http://www.dep.kiev.ua/confer/Conference%202000/Section%205/Fesenko.pdf>.
3. *Электоральная политология: теория и опыт России.*- СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1998.- 204 с.
4. *Benoit K.* District magnitude, electoral formula, and the number of parties // *European Journal of Political Research* 39:203-224,2001.
5. *Birch S.* Electoral Systems and Party System Stability in Post-

- Communist Europe: Paper prepared for presentation at the 97th annual meeting of the American Political Science Association, San Francisco, 30 August - 2 September, 2001 // <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf>.
6. *Dunleavy P., Boucek F.* «Constructing the Number of Parties», *Party Politics*, 9 (May 2003), P. 291-315.
7. *Mainwaring S.* Party Systems in the third Wave // *Journal of Democracy*- \bl. 9, Number 3, July 1998.- P. 67-81.
8. *Taagapera R., Schugart M.* Seats and Votes,- Lnd.: Yale UP, 1989.-292 p.

T. Deshko

PARAMETERS FOR ANALYSIS OF ELECTORAL SYSTEMS

The article contains analysis of the most used parameters for electoral systems research and their classification.